

La casa dels barons de Bellpuig o l'ascendència d'Itàlia en l'art i la societat catalana dels segles XVI i XVII.

per **Santi Torras Tilló**

Tant per als historiadors de l'art renaixentista hispànic com per als estudiosos de l'escultura napolitana del segle XVI, el sepulcre de Ramon de Cardona Anglesola a Bellpuig ha assolit l'estimable categoria de referent ineludible, esdevenint una obra subjecta a l'anàlisi i revisió de manera més o menys periòdica.¹ El tema és important ja que es tracta de la presència i difusió de l'art italià a Catalunya durant la primera meitat del segle XVI, i la majestuosa tomba de Bellpuig ens obliga a tenir molt present el potencial polític, econòmic i sumptuari d'alguns llinatges catalans de l'època del Renaixement. Els historiadors de l'art encara no han explorat suficientment aquest nexa tan prometedor existent entre art, cultura i aristocràcia, en bona part degut a la dificultat per localitzar obres i documents suficientment explícits, que puguin significar des d'aquest angle una aportació prou vàlida.² Pel que sabem i podem deduir la Itàlia més pròxima a la noblesa catalana era per raons històriques la meridional, Sardenya, Sicília i Nàpols, llocs on els grans llinatges havien pogut trobar una certa expectativa de recompensa pel servei prestat en les llargues campanyes militars mediterrànies d'Alfons V i de Ferran II; l'arc triomfal de Francesco Laurana al Castellnou de Nàpols inclou en els seus relleus escultòrics un elogi

---

1.- Elias Tormo, «El sepulcro de d. Ramón de Cardona en Bellpuig», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Vol.87, 1925, p.292. J.de Contreras (marquès de Lozoya), *Escultura de Carrara en España*, CSIC, Madrid 1957. J.Teixidó Balcells, *El mausoleo de Ramon Folch de Cardona*, Lleida, 1961. A.Bach Riu, *Bellpuig i l'antiga baronia al pla d'Urgell*, Barcelona, 1972. R.Torrent i Torrent / JM^a. Bosch Ignés, «El mausoleu de Ramon de Cardona i Anglesola, una interpretació històrico-artística», *Urtx*, núm. 1, 1989, p.39-66. F.Abbate, *La scultura napoletana del cinquecento*, Roma, 1992. M.Carbonell Buades, *El Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*, Barcelona, 1994.

2.- Una aproximació en aquest sentit és la nostra tesi inèdita sobre els ducs de Cardona *Els ducs de Cardona: art i poder (1575-1690). Una proposta d'estudi i d'aproximació a la història, art i cultura a l'entorn de la casa ducal en època moderna*. Universitat Autònoma de Barcelona, 1997.

d'aquesta belicosa noblesa aragonesa, representada armada fins a les dents i flanquejant l'entrada triomfal d'Alfons V, una apoteòsica entrada a la romana que sense la seva participació no hauria estat mai possible. El fet que Ramon de Cardona hagués arribat al virregnat de Sicília primer (1507) i al de Nàpols després (1509-1522) s'explicaria per l'ascens espectacular que tota la casa de Cardona al complet, la branca principal i les secundàries, havia experimentat amb l'arribada al tron de Ferran II. Els Trastàmara havien contret un gran deute amb aquest llinatge; el segon comte de Cardona, Joan Ramon Folc I, ja havia participat de manera decisiva en la campanya militar que va permetre a Alfons V d'Aragó assegurar-se la possessió del regne de Nàpols l'any 1423. L'època de la guerra civil catalana (1462-1472) va suposar pels Cardona el moment de demostrar fermament la seva fidelitat a la monarquia, una lleialtat encarnada a bastament en la persona de Joan Ramon Folc III (fill i hereu del segon comte de Cardona que ostentaria el títol entre els anys 1471 i 1486). A la mort d'aquest, el successor Joan Ramon Folc IV (1486-1513) ja s'havia casat a 1467 amb Aldonça Enríquez, germanastra de la reina Joana, i havia esdevingut el primer Cardona a rebre de mans del rei la distinció ducal (1491).

Quan Ramon de Cardona Anglesola prengué possessió del virregnat de Sicília, ja l'havien precedit dos altres avantpassats seus; Antoni de Cardona, fill segon del vescomte Hug de Cardona, havia governat l'illa de 1416 a 1420; el seu fill Pere seria el fundador del llinatge dels comtes de Collessano a Nàpols, uns Cardona italo-catalans que en les seves aliances matrimonials s'arribarien a emparentar amb cases tan significatives per a la història de l'art renaixentista com els Este o els Gonzaga. D'aquest llinatge en relació a les arts i les lletres ho desconeixem pràcticament tot. Joan Ramon Folc III, comte de Cardona i de Prades va tenir també el virregnat de Sicília de 1477 a 1478. Aquesta prolífica nissaga s'estendria també en les famílies que van dur els títols de comtes d'Avellino i marquesos de Padula, tenint un especial interès la persona de Maria de Cardona (1509-1563) filla de Joan de Cardona, comte d'Avellino, i de Joana de Vilamarí, que va heretar ambdós títols després de la mort del seu pare a la batalla de Ravenna (1512), una derrota famosa dels exèrcits de la Lliga capitanejada per Ramon de Cardona Anglesola. Maria de Cardona, seguint la tradicional endogàmia de les famílies italo-catalanes, es va casar en primeres núpcies amb el seu cosí Artal, fill del comte de Collessano, Pere de Cardona; a la mort d'aquest l'any 1536, l'emperador Carles V va proposar el matrimoni d'aquesta dama amb el fill del duc de Ferrara, Francesco d'Este (1516-1578), un home refinadament educat en les lletres per Antonio Acciaiuoli i estretament vinculat a Ludovico Ariosto. A Maria de Cardona la va acompanyar una aurèola de dama afeccionada a les arts, la poesia i la música, un mite segurament magnificat pels nombrosos afalacs que va rebre de diferents escriptors i historiadors.³ També contemporani al cinquè baró de Bellpuig fou Enric de Cardona (1485-1530), fill del primer duc de Cardona, protagonista d'una fulgurant carrera eclesiàstica endegada sota els

---

3.- VV.AA. *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol.19, p.796-797, Roma, 1976.

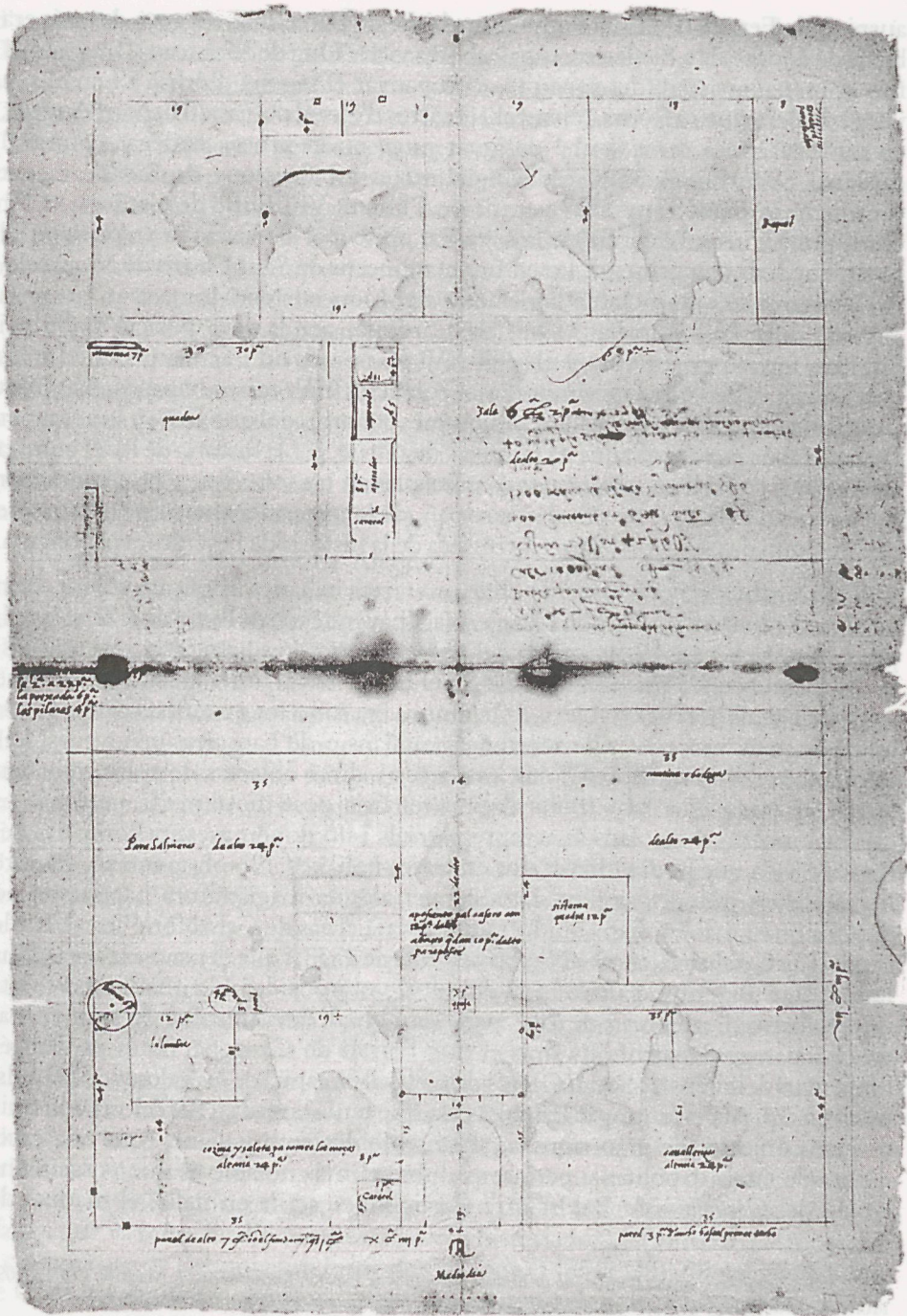
auspícis de Ferran II. Als vint anys ja era bisbe de Barcelona, set anys després era bisbe de Monreale a Sicília, essent aleshores virrei Hug de Montcada. L'any 1521 fou nomenat assistent del papa i va acompanyar el seguici d'Adrià VI en el seu viatge de Barcelona a Roma, rebent allí el càrrec d'alcaid del castell de Sant'Angelo; en aquesta època seria també designat jutge en el procés endegat contra el cardenal Soderini. A 1526 esdevingué virrei en funcions de Sicília, essent promogut cardenal l'any 1527 per mà de Climent VII. Enric de Cardona va fer grans donacions a l'església de la seva seu episcopal siciliana, va reconstruir el paviment de la nau principal i reedificà el monestir de Sant Castro de Monreale. A Catalunya fou un notable benefactor del monestir de Montserrat, on seria enterrat amb sumptuositat.⁴ Que els Cardona, per la seva posició política i nobiliar, havien tingut durant el segle XVI no només un tracte especial amb les corts reials castellanes sinó importants contactes amb terres italianes, és un fet innegable. Una altra cosa és tenir indicis més concrets del que això va suposar per la història sumptuària d'aquesta família i, de retruc, per la història de l'art i cultura catalana en general, ja que aquest és precisament un tema que s'ha d'investigar potser més a Itàlia que no pas al nostre país, de la mateixa manera que el sepulcre de Giovanni da Nola forma part intrínseca de la història de l'escultura napolitana.

L'afiançament d'una carrera política en terres italianes implicava sovint, com en el cas de Ramon de Cardona Anglesola, l'haver de morir lluny de la terra natal; per tant tots els béns de recambra del noble en qüestió solien ésser inventariats, taxats i venuts en la mateixa localitat on el titular havia finit els seus dies; el que solia arribar als hereus establerts a Catalunya era sobretot quantitats de diners en metàl·lic, girades a través de mercaders catalans o de banquers genovesos. Les pintures, escultures, llibres, joies, estampes i altres objectes de valor se solien enviar en vida. Per tant molts dels inventaris post-mortem de personatges catalans morts a Nàpols, són sempre parcials i no donen mesura completa del tipus de vida que podien haver dut en terres italianes. No obstant això, sempre hi ha indicis que el pas d'un familiar per alguna magistratura napolitana no deixava quasi mai les mans buides; aquest seria el cas de Cristòfor d'Icard, batlle general de Catalunya, mort a Nàpols als volts de 1533, i que deixava a la seva vídua Isabel Agustín, entre d'altres béns de valor, una considerable quantitat de plata i or en forma d'orfebreria de luxe, parament que li devia resultar de gran utilitat en el seu segon matrimoni amb el duc Ferran de Cardona.⁵ Més explícit és l'inventari dels béns de Serafí Carrós de Centelles, capità de les galeres de Nàpols, mort en aquesta ciutat cap a 1556. La casa que tenia llogada a Barcelona contenia diversos objectes de gran riquesa; alguns mobles eren italians, com una caixa d'obra de tàrsia napolitana, però sens dubte el més notable és que posseïa una edició del *Cortigiano* de Baldassarre Castiglione escrita en italià, el manual de

---

4.- Q.Aldea Vaquero i altres, *Diccionario de historia eclesiástica de España*, Suplemento I, Madrid, 1987, p.109-110. G.L. Lello, *Historia della chiesa di Monreale, ristampata dell'edizione del 1596*, Bolònia, 1967.

5.- Arxiu Històric Notarial i de Protocols de Barcelona, Joan Jeroni Canyelles, *Bursa inventariorum*, 1519-1539, lligall 25, 1 de juliol, 1533. Sobre la família Icard vegeu E.Duran, *Lluís Ponç d'Icard i el «llibre de les grandeses de Tarragona»*, Barcelona, 1984.

Biblioteca de Catalunya. Traça del castell de Bellpuig, primer terç del segle XVI

conducta moral i cultural de tots els nobles cosmopolites de l'època del Renaixement; un llibre editat per primera vegada a Venècia l'any 1528 que entre molts altres nobles de la cort d'Alfons d'Aragó i capitans de Gonzalo de Córdoba, esmentava també dos parents del baró de Bellpuig, Joan i Hug de Cardona. És al principi de l'obra que Castiglione recordava la vida i gestes del duc d'Urbino, Federico di Montefeltro (1422-1482), paradigma del cortesà universal capaç de recrear un món a la mesura de les seves exigències palatines.

Nell'aspero sito d'Urbino edificò un palazzo, secondo la opinione di molti, il più bello che in tutta Italia si ritrovi; ed'ogni oportuna cosa si ben lo fornì, che non un palazzo, ma una città in forma de palazzo esser pareva; e non solamente di quello che ordinariamente si usa, come vasi d'argento, apparamenti di camere di ricchissimi drapi d'oro, di seta e d'altre cose simili, ma per ornamento v'aggiunse una infinità di statue antiche di marmo e di bronzo, pitture singularissime, instrumenti musici d'ogni sorte; né quivi cosa alcuna volse, se non rarissima ed eccellente.⁶

Amb aquest elogi, per altra banda gens desmesurat, l'autor del *Cortigiano* exposava fins a quin punt era idònia la simbiosi entre les armes i les arts, i de quina manera la simple opulència material de la residència del noble modern havia de ser superada, a fi d'esdevenir un mirall de la cultura antiquària, la pintura i la música; tres de les claus de l'univers elitista i civilitzat del nou noble cincentista. Debades cercaríem a Catalunya un *condottiero* que es pogués parangonar al peculiar Federico di Montefeltro; no obstant això, l'aristocràcia autòctona tot sovint solia gastar molts diners en la glorificació familiar; aquesta actitud es materialitzava sobretot en el patrocini religiós i en l'embelliment de la pròpia residència. A l'empara d'aquesta secular ambició havien treballat molts escultors, arquitectes i pintors catalans. Ramon de Cardona Anglesola és conegut precisament per haver patrocinat l'edificació de nova planta del convent de Sant Bartomeu a Bellpuig, ensems a la reedificació del castell familiar ubicat en aquesta mateixa població. En certa mesura actuava de manera conseqüent amb la volada que havia pres la seva fortuna política, potser recordant que la branca principal havia fet el mateix amb el castell-palau d'Arbeca, començat a restaurar cap a 1475 pel comte Joan Ramon Folc III, i que amb la distinció ducal de finals de segle hauria viscut una nova etapa d'esplendor; a inicis del segle XVI aquesta emblemàtica fortalesa encara estaria en obres.

L'obsessió per assegurar-se un lloc preferent a l'eternitat explica prou bé la cura amb què les famílies benestants escollien determinades esglésies o convents per a erigir els seus sepulcres, una fita que no és exclusiva però de l'època del Renaixement,⁷ com tampoc ho és de l'alta aristocràcia. Un dels exemples més pròxims al que la munificència itàlica dels barons de Bellpuig en el convent de Sant Bartomeu devia suposar pel panorama de les arts catalanes, és el cas barceloní del vicecanceller de la corona d'Aragó Jeroni Descoll i de la seva família.

6.- Baldassarre Castiglione, *Il libro del cortegiano*, ed. a cura de Ettore Bonora, Milà, 1994, p.33.

7.- F.Español Bertran, *La escultura gòtico-funeraria en Cataluña (siglo XIV)*, Universitat de Barcelona, 1987 (tesi doctoral inèdita).

Val la pena recuperar breument la trajectòria sumptuària d'aquesta família, ja que ens pot servir de referent i contrapunt davant de l'ús de l'escultura importada d'Itàlia. El vicecanceller havia mort a Nàpols cap a 1543, data en què va signar el seu testament;⁸ nota de l'ascendència d'aquest magistrat en el panorama polític napolità és el fet que el mateix virrei Pedro de Toledo constés com un dels principals executors testamentaris. Uns anys abans de la signatura d'aquest protocol, Descoll s'havia fet tallar un sepulcre que es va enviar a Barcelona (obra parcialment conservada), essent instal·lat a l'interior de l'església de Sant Miquel, un temple actualment desaparegut que havia rebut de manera especial el patronatge de la seva família, havent subvencionat aquesta l'escultura de la portalada. L'interès que pels Descoll tenia l'església de Sant Miquel s'explicaria, entre d'altres coses, pel fet que era un edifici situat just davant del seu palau familiar. Entre les clàusules del testament redactat a Nàpols, Jeroni Descoll hi feia esment tot recordant que les quantitats de diners deixades als obrers parroquials havien de servir per a l'enllestiment de les capelles del Crucifix i de Sant Martí, que aleshores s'estaven obrant sota el seu patrocini, amb intervenció del picapedrer burgalès Francisco Monterroso, un mestre establert a la vila d'Arbeca i que probablement hauria treballat pels Cardona en el seu castell-palau.⁹ A l'igual que en el cas de Cristòfor d'Icard, moltes de les donacions en diner que feia als seus legataris també eren en forma d'orfebreria de plata. Pel moment no ha estat localitzat cap inventari de béns específic del vicecanceller; no obstant això, podem tenir una imatge de com era el palau dels Descoll a través de l'inventari de béns del seu fill, també anomenat Jeroni, cavaller de l'orde de Sant Jaume i que morí a 1554¹⁰.

El palau era força gran i tenia les habituals cambres que l'alta noblesa destinava per a patges i esclaus africans, que Jeroni Descoll fill va alliberar en una clàusula del seu testament, on recordava que aquests també havien d'ésser vestits de dol. El mobiliari de qualitat, l'abundància de robes de luxe i els tapissos que hi havia a la casa podien ben bé rivalitzar amb la recambra d'alguns nobles barcelonins més encimbellats que el vicecanceller; era a més un palau que estava en obres, essent llavors engrandit pels mestres de cases Antoni Arbell i Joan Masip que havien signat una concòrdia amb Jerònima de Cruilles, baronessa de La Llagostera, germana i principal hereva de Jeroni Descoll fill.¹¹ La pintura que posseïa la

---

8.- AHNPB. Joan Monjo, *Primus liber testamentorum*, 1541-1562, llig.23, fol.81-83v. Per una síntesi de l'escultura renaixentista amb alusions a Descoll vegeu JM^a.Madurell Marimon, *Los maestros de la escultura renaciente en Cataluña*, Barcelona, 1945.

9.- *Item ordino et mando quod opus duarum capellarum videlicet crucifixi et Sancti Martini que de pnti. fabricantur in dicta ecclesia Sti. Michaelis perficiantur in omnibus et per oram ut nihil remaneat ad agendum et fiat sine intermissione et dilatione.* El contracte de Jeroni Descoll amb el picapedrer burgalès Francisco Monterroso, per a subministrar pedra picada per a unes capelles a l'església de sant Miquel a Barcelona, (12 de desembre 1542) és a AHNPB. Joan Monjo, *Plec d'escriptures soltes*, 1542; Llig.24.. (També reproduït a JM^a.Madurell Marimon, *Los maestros de la escultura ...Op.cit.*)

10.- AHNPB. Joan Monjo, *Plec d'inventaris*, 1550-1562, llig.37.

11.- La concòrdia dels mestres de cases, amb data de 5 de juliol de 1554, és inclosa a continuació del protocol d'inventari de béns.

família no era massa abundant, ni l'escadussera descripció notarial pot donar massa indicis del seu origen o qualitat, però en tot cas sí que apareixia dispersa en diverses cambres, ocupant un lloc especialment destacat una taula de Sant Jeroni, advocat patronímic dels Descoll. El fill del vicecanceller tampoc es va oblidar de l'església de Sant Miquel, i seguint les passes del seu pare va deixar una clàusula testamentària també relativa a l'escultura funerària, tot demanant que el seu cos *sia sepultat ab lo àbit acomanat en la capella del sepulchre de la gloriosa Verge Maria per mi construïda en la sglésia parrochial de Sant Miquel de la present ciutat. Al peu, devant lo altar, e sobre la dita sepultura, sia posada una pedra de màrmol y en aquella sia scolpit un cavaller armat, y al peu de aquell se pose un epigrama, ho títol, que diga Hic Jacet etc. segons a dites marmessores mies aparrà, y sia cubert dit sculpiment ab una rexeta de ferro llisa que no empedesca los peus del capellà.* És una clàusula molt eloquent ja que ens informa del seu particular patronatge de la capella del sepulcre de la Verge Maria, un espai que havia allotjat un grup escultòric, parcialment conservat al Museu d'Art Nacional de Catalunya, atribuït indistintament tant als tallers napolitans com als italianitzats Damià Forment o Martí Diez de Liatzasolo.¹²

L'exemple donat pels Descoll és una versió en minúscules del que Ramon de Cardona Anglesola havia propiciat des del seu virregnat; no es tractava només d'embellir l'interior d'un temple que hauria d'acollir en una de les seves capelles les despulles del fundador, sinó que es pretenia subvencionar tota una edificació de nova planta, un convent franciscà destinat a cantar les excel·lències dels barons. Aquesta voluntat de patronatge en terres catalanes fet des d'una magistratura forània esborra del tot la pressuposició que l'allunyament físic, o la castellanització de l'alta noblesa catalana, va anar en detriment del patrocini artístic local. Els documents que J.Ainaud va publicar en relació al castell i convent de Sant Bartomeu de Bellpuig, i el minuciós estudi de Marià Carbonell, demostren fins a quin punt el virrei s'havia ocupat de les seves fundacions catalanes.¹³ La reedificació del castell familiar i el convent franciscà van esdevenir uns projectes acuradament estudiats des de Nàpols pel virrei, donant instruccions molt precises i lliurant traces o models de fusta que possiblement haurien fet enginyers o arquitectes italians residents a la seva cort, per bé que el convent resulta en conjunt una arquitectura molt poc classicista, fet que contrastaria amb el que s'havia previst per determinades parts del castell, sens dubte el projecte preferit del virrei.

Les dues construccions de Bellpuig les duïen sobre el terreny un mestre de cases anomenat Antoni Vayl o Vall, i un altre mestre anomenat Juan Ysalinio, possiblement un nom italià castellanitzat. S'han fet força conegudes entre els historiadors de l'art les referències que aquests oficials van lliurar per escrit al

---

12.- J.Bosch Ballbona, «Tres apòstols», dintre de *Museu Nacional d'Art de Catalunya, prefiguració*, Barcelona, 1992, p.344-347.

13.- J.Ainaud de Lasarte, «Documents de Nàpols i Bellpuig sobre el Renaixement i Catalunya» *D'Art*, n°20, 1994, p.267-280. Als cinc documents transcrits, procedents d'un lligall solt que devia formar part de l'arxiu dels ducs de Sessa, n'hi afegim encara un sisè no transcrit per Ainaud (Apèndix, doc, núm. 1).

virrei, i que donen plena mesura del caràcter italianitzant que s'hi volia donar a alguns elements arquitectònics del castell de Bellpuig, una intenció que a la pràctica venia a resultar un lògic creuament de la tradició arquitectònica catalana amb l'ornamentació àulica importada d'Itàlia: *El patín ha de ser de canto de rajola y los frisos de piedra, como la plaza de Verona (...). Las crestas de arriba de los tejados han de ser verdes como la Lonja de Barcelona, y las chimeneas como las lleva maese Juan debuxadas, que son como las de Ferrara, que a mi parecer son las más gentiles que pueden ser. Dize maese Juan que los corredores, tanto los de abaxo como los de arriba, que han de ser los pilares redondos y la basa de la manera que está aquí, y el capitel como los que él ha visto en Pozo Real.*¹⁴

Els catalanismes que conté aquest memorial farien pensar que fou redactat per Vall o per algun comptador català de les obres, mentre que un segon memorial també tramès al virrei, on s'equiparava la manera en què treballaven els mestres de cases de Nàpols i de Catalunya, amb valoració del cost en mà d'obra i materials, suggereix un redactor italià, plausiblement Juan Ysalinio. El mateix lligall d'on procedeixen els documents publicats per Ainaud contenia tres traces coetànies de la planta del castell de Bellpuig, a més d'una planta acolorida del convent de Sant Bartomeu, datable potser de principis del segle XVIII (figures 1 i 2). Les traces del castell són delineacions molt simples de la distribució de les cambres, contenen inscripcions en català i castellà, essent per tant atribuïbles als mateixos Vall i Ysalinio; molt probablement es tractaria de les propostes de distribució de la planta baixa i de les dues alçades del castell, lliurades prèviament al virrei per a la seva aprovació. Fora de l'exposat no tenim cap més informació de la trajectòria vital o professional d'aquests mestres encarregats de les primeres obres del castell i convent, només apuntar que està documentada a 13 de juny de 1511 l'existència d'un Jaume Vayls o Valls, resident a la vila de Castellots (lloc dels ducs de Cardona) relacionat amb afers administratius de Lluís de Sedamó, que era el procurador principal del virrei Ramon de Cardona Anglesola.¹⁵

Tots aquests projectes edilicis costejats pels barons de Bellpuig s'havien creuat econòmicament amb altres nombrosos projectes sumptuaris dels Requesens, llinatge al qual pertanyia la muller del virrei de Nàpols; una despesa segurament pactada abans de l'enllaç, ja que el matrimoni de Ramon de Cardona Anglesola amb Isabel Enríquez de Requesens (aleshores de vuit anys d'edat) s'havia dut a terme per qüestions purament crematístiques, principalment per l'intent d'incorporar als dominis dels Cardona el comtat de Palamós.¹⁶ En aquesta època la casa de Requesens ofereix l'aspecte d'un patrimoni esquinçat pels Cardona catalans i valencians, sobretot pels marquesos de Guadalest que simultàniament pledejaven per la baronia de Riba-roja. El pes del virrei de

---

14.- J.Ainaud, *Documents de Nàpols...* (Op.cit). p.278. F.Marias, *El largo siglo XVI, los usos artísticos del Renacimiento español*, Madrid, 1989.

15.- Arxiu Diocesà de Tarragona. Parròquia d'Arbeca, Pere Escolà, Joan Ferrer i Pere Saylavia, *Manual*, 1510-1517, n°49, fol.62v.

16.- S.Torras Tilló, *Els ducs de Cardona: art i poder ...* (Op.cit).

Nàpols i l'ascendència política de la branca principal ducal, devien aplanar amb contundència tots els entrebancs. De fet molt abans que la jove muller del virrei obtingués de dret el títol de comtessa de Palamós, l'administració del comtat era responsabilitat de Lluís de Sedamó, que ja el mateix any de 1505, data de la mort del darrer comte, havia costejat en nom dels barons alguns dels encàrrecs artístics dels Requesens. A aquestes despeses els barons hi van afegir per compte propi la pintura de les portes d'un retaule de Sant Bartomeu que van encarregar a Joan de Borgonya, essent contractades plausiblement a l'entorn de 1517; unes pintures que podrien haver tingut per destí el convent de Bellpuig,¹⁷ i una de les quals es pugui identificar potser amb una taula conservada en una col·lecció particular barcelonina (Figura 3). Òbviament per l'advocació a Sant Bartomeu caldria pensar que es tractava del retaule major de l'església del convent, una obra no conservada i de la que no en tenim massa notícies, tot i que és probable imaginar que l'hagués realitzada el mateix Joan de Borgonya.

Les dates i les circumstàncies dels pagaments efectuats al pintor ens remetent a un dels episodis artístics més notables de la primera meitat del segle XVI català, com és el cas del retaule de l'església de Santa Maria del pi, un encàrrec de gran compromís que fou donat a Borgonya després d'acuradíssims debats per part dels obrers parroquials. La primera visura d'aquesta obra es féu a 22 de gener de 1515, i la dugueren a terme els pintors Martí Ivanyes, Bartomeu Pons, Miquel Garriga i Pere de Fontaines amb la participació de Simó Petit,¹⁸ que era el mestre brodador de la casa dels barons de Bellpuig, i també la mateixa persona que havia subministrat diversos materials a Borgonya per a la confecció i lliurament de les pintures de Sant Bartomeu, per la qual cosa podem suposar que el pintor s'hauria relacionat amb la casa dels Cardona Anglesola en l'època que enllestia el retaule major de l'església del pi. Segurament Borgonya al llarg de la seva carrera hauria treballat en d'altres ocasions per a la noblesa barcelonina, i és paradoxal que precisament la seva casa del carrer de Regomir acabés en mans dels Agullana, un llinatge d'origen gironí que en matèria de censals s'havia relacionat estretament amb els Cardona i amb altres membres destacats de la noblesa catalana, com els Requesens o els Montcada. Seguint l'exemple d'algun d'aquests llinatges, el palau dels Agullana s'havia anat engrandint amb l'adquisició gradual dels immobles adjacents a la propietat original; per aquesta raó l'inventari dels pergamins

---

17.- Biblioteca de Catalunya. Arxiu Batllia de Cardona (Bellpuig) s.XVI; Documentació no classificada; Comptes de Lluís de Sedamó o Sadamó, procurador d'Isabel de Cardona i Requesens, muller de Ramon de Cardona, anys 1505-1518. *Comte del que yo Sadamó dech a mon Sor. axí de la administració de Belpuich com del comtat de Palamós; de Belpuich per tot l'any XV y axí matex del condat per los anys X, XI, XII, XIII, XIII, XV, XVI»: Item a mestre Joan de Borgunya la tela que avia comprada per a les portes del retable de Sant Bart^e, quatre cordas. / Item que tinch pagades IIII cordas y V p. de tela xarloe per a les portes que se pintan per al retable V Ll. VIII s. III d. / Item a mestre Joan de Borgunya per part de la pintura de las portas del retable de Sant Bart^e, per la tabla d'en Corts XX Ll. / Item comprí lo que pagà moss^o G. Ribas e lo donà an mestre Simon Petit per a mestre Joan de Borgunya per a les portes del retable de Sant Bart^e, quatre cordas e mitja de tela de xarloe V Ll. IIII s. IIII d. / Item de una caixa de fusta larga per metre les portes del retable de Sant Bart^e a 20 de fabrer 1518, XVI s.»*

18.- A.Duran i Sanpere, «El retaule major del pi», dintre de *Barcelona i la seva història, 3. L'art i la cultura*, Barcelona, 1975, p.322-327. VV.AA. de *Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: El bisbat de Girona*, Girona, 1998, p.175.

Joan de Borgonya, escena de la vida de Sant Bartomeu. Col·lecció particular

i actes notarials que es guardaven al seu arxiu feien referència a les vicissituds domèstiques de les cases incorporades, entre elles les referents a la del pintor.¹⁹

Quatre anys després del lliurament de les portes del retaule de Sant Bartomeu, el virrei Cardona moria a Nàpols (1522), per tant, i fins on sabem, la següent obra d'art renaixentista que entraria al convent franciscà de Bellpuig per mans dels barons seria precisament el seu mausoleu. Seguint l'òbit de Ramon de Cardona Anglesola el seu cos va ésser traslladat a l'església napolitana de Montserrat, mentre que el sepulcre fou encarregat l'any 1524 per la seva vídua que hauria de morir en aquest mateix any, essent enterrada a Nàpols a l'església dell'Annunziata en un magnífic sepulcre tallat per l'escultor Girolamo Santacroce (desaparegut després de l'incendi d'aquesta església l'any 1757). El mausoleu del virrei va viatjar d'Itàlia a Catalunya desmuntat en peces, arribant al port de Salou cap a 1530 i d'allí fou transportat en carro fins a Bellpuig; el muntaria dins del convent de Sant Bartomeu el mestre Joan Lopis que en aquella època sembla que dirigia les obres del convent i del castell. El sepulcre de Giovanni da Nola es pot considerar una obra lligada al gust egregi d'Isabel Enríquez de Requesens; les elegants inscripcions llatines que conté ens recorden de manera insistent aquesta particularitat. La virreina de Nàpols complia d'aquesta sort amb un dels deures sumptuaris del llinatge, restituint el cos del difunt a la seva terra natal, seguint molt probablement alguna disposició testamentària. El retrat d'Isabel Enríquez de Requesens, pintat a 1518 per Giulio Romano i Rafael (figura 4), recentment identificat per M.P.Fritz,²⁰ és el contrapunt artístic ideal al túmul marmori de Bellpuig, restituint-nos una imatge extraordinàriament vital de l'esplendor assolit per l'antiga cort hispano-napolitana, un esdeveniment que honora la reputació artística dels virreis. Tot i que el retrat del Louvre es tractava d'un encàrrec de l'esplèndid cardenal Bibbiena per afalagar el rei de França, el fet que el pintor més important del Renaixement italià hagi perpetuat la fesomia de la

---

19.- AHNPB. Lluís Rufet, *Plec d'inventaris*, 1580-1600; Llig.26. s.f. Inventari dels béns d'Enric Agullana, fet a instàncies de la seva vídua Elionor d'Agullana i Corbera, datat a 23 de març de 1580. «Item altra carta de pregamí ab la qual March de Vilanova, donzell en la vegueria de Vic domiciliat, señor de la casa de Spareguera, y Hierònym de Vilanova, son fill, y Isabel, que en lo primer casament fonch muller de Joan Ribes, q^e donzell señor de la Vall de Ribes, y en segon casament fonc muller de Baldiri Comte, q^e donzell en Bar^a domiciliat, venen a Joan de Borgunya, pintor ciutadà de Bar^a, totes aquelles cases, ab dos portals obrints, en los carrers públichs ço és lo hu en lo carrer del Regomir y l'altro dit del Palau del Governador. És fet dit acte lo primer del mes de agost de l'any 1519 en poder de Benet Joan no^e públich de Bar^a, y closa per lo matex. És al peu de dita carta la paga del preu de la dita casa, en poder del dit no^e, dit dia y any. E més dins dita carta y ha altra carta de pregamí que és lo testament de Joan de Borgonya, pintor, ciutadà de Bar^a, fet en poder de Benet Joan, no^e públich de Bar^a a 13 de mars de l'any 1523.

Item altra carta de pregamí que és una venda de censal feta per Joan de Burgunya, pintor ciutadà de Bar^a, y Dionisa, sa muller, y Jaume Fontanet, mre. de fer vidrieres, de pensió de sinch lliures, a la Srª Violant de Biusa, abbadesa del monestir de St. Daniel, fora los murs de Gerona. És feta en Girona a 6 de juliol 1521, y closa per Joan Guilana, no^e de Gerona. És al peu de dita carta la àpocha del preu de dit censal, feta a dit die 6 de juny 1521 y closa per dit Guilana. E dins de dita carta hi ha altra carta de pregamí que és una àpocha y diffinitió feta per lo convent del monestir de St. Daniel de Gerona al Sor. Joan Agullana, ciutadà de Gerona, en Bar^a populat, de 100 Ll. per luytió y redemptió de un censal de consemblant preu venut per Joan de Burgunya, pintor, y Dionisa, sa muller, y Jaume Fontanet, mre. de fer vidrieres, a la Sor^a Violant de Biusa, abbadesa de dit monestir, a obs de dit monestir, en lo qual censal fonch espetialment obligada una casa que dit Joan de Burgunya possehyha en Bar^a, y vuy la posseheix dit Sor. Joan Agullana en Barcelona en lo carrer del Regomir. És fet dit acte en dit monestir a 16 de juny 1544, y clos per Gaspar, no^e de Gerona.

20.- M.P.Fritz, *Giulio Romano et Raphaël. La vice-reine de Naples*, Museu del Louvre, Paris, 1997.

virreina de Nàpols en una obra tan emblemàtica com és aquesta, ens ha de fer reflexionar sobre el protagonisme àulic que va arribar a adquirir la cort napolitana a l'època de Ramon de Cardona Anglesola, al qual sempre va voltar una fama de noble eburni i ostentós, considerat per alguns analistes contemporanis el militar menys idoni per dirigir les campanyes militars italianes. Prou que recorda aquesta faceta cortesana la literatura novel·lesca produïda en aquests cercles, com l'anònima *Questión de amor*²¹ o el *Tratado notable de amor* de Joan de Cardona entre d'altres.

Si el retrat de Giulio Romano i Rafael ens restitueix amb més o menys fidelitat la persona de la virreina, no podem dir ben bé el mateix en el cas de Ramon de Cardona Anglesola, ja que alguns dels retrats que coneixem divergeixen bastant. L'escolpit en el mausoleu dóna la impressió d'haver estat elaborat a partir d'una màscara funerària, com solia ser costum, per bé que els escultors en aquestes ocasions es concedien lògicament força llicències, a fi de dignificar de la millor manera possible l'aparença del difunt. El retrat de perfil que apareix en la clau de volta de la sala capitular del convent de Bellpuig (figura 5) és al meu entendre més fidedigne, en tant que tot i les comprensibles limitacions de l'escultor, s'hi pot apreciar un esforç encomiable per dotar a la figura d'uns trets distintius en el nas, llavis i mentó. També hem de prestar una atenció especial al fet que el virrei es presenti amb una aparença a la romana, esdevenint una fórmula doblement significativa, tant pel que això pot dir sobre l'apreci pel món antiquari com en la consideració d'ésser la fórmula que millor expressava la dignitat del càrrec polític i militar del Cardona; de fet tota l'època del Renaixement està amarada per una profunda consciència dels valors polítics i civils que conferia a una arquitectura l'ornamentació a la romana. El retrat que apareix gravat en el *Teatro eroico e politico de'governi de'vicere del regno di Napoli* (Nàpols, 1692), fet a partir de les pintures existents a la galeria oficial de retrats de l'interior del palau virregnal, és el que més divergeix dels esmentats anteriorment (figura, 6); en el gravat napolità el virrei apareix amb barba i bigoti, cobert amb capell i vestint una capa d'ermini a la veneciana, al·ludint potser a la seva categoria de gran almirall del regne. Les divergències que en aquest cas són apreciables en comparació amb els altres retrats, possiblement siguin degudes al fet que el gravador hagi elaborat una interpretació poc fidel de l'original, o que senzillament per alguna errada immemorial el retratat es tracti d'un altre personatge. Totes aquestes incògnites només podran ser desvelades a partir d'una minuciosa investigació dels gravats d'història italians, especialment dels que tinguin per referència la història militar de Nàpols.²²

21.- *Questión de Amor*, edició a cura de Carla Perugini, Universitat de Salamanca, 1995, on s'atribueix l'autoria de la novel·la al comanador Lluís Escrivà.

22.- Encara tenim constància de l'existència d'un quart retrat que apareix a la portada d'un imprès commemoratiu del bombardeig de Venècia (1513) per part de l'exèrcit de la Lliga, on el virrei apareix en bust, de perfil i cobert amb un barret d'ala ampla, una imatge inspirada probablement en alguna medalla contemporània a l'esdeveniment; malauradament no n'hem localitzat cap exemplar o reproducció. Sobre aquesta campanya militar en concret vegeu Otto Heinz, *Von Novara bis La Motta, Venedig in den oberitalienischen Kämpfen des Jahres 1513*, Berlin, 1912.

Giulio Romano i Rafael d'Urbino, retrat d'Isabel Enriquez de Requesens. Museu del Louvre

Els lligams amb les terres italianes continuaran també de manera apreciable amb els descendents de Ramon de Cardona Anglesola, a qui el virrei va traspasar a més de béns i títols, el patronatge del convent de Bellpuig, encara en procés d'edificació en el moment de la seva mort. Aquest vincle s'ha d'entendre sobretot des del punt de vista patrimonial; Ramon de Cardona Anglesola va accedir al virregnat de Sicília essent únicament baró de Bellpuig i comte consort de Palamós; òbviament pel camí li calia multiplicar el nombre de feus i de rendes si volia consolidar la seva posició entre una noblesa tan múrria i exigent com era la hispano-napolitana; a més estava en el lloc i moment idoni per a fer-ho. Seria en aquest procés d'expansió patrimonial que el títol de baró de Bellpuig aniria quedant progressivament relegat per altres de major alcúrnia, especialment davant dels obtinguts a Nàpols, com el comtat d'Oliveto, adquirit després de la desposseïció del comte Pedro Navarro. Fou però el títol hereditari d'almirall de Nàpols, el que més diners podia reportar si se sabia explotar amb habilitat. L'almirallat era després de la gran conestablia el segon ofici més important del regne de Nàpols; el càrrec donava potestat sobre les galeres del regne i sobre la major part de la militaritzada política marina. La cambra de l'almirall es dividia en un tribunal, governat per un o més jutges, i un lloctinent; aquests orgues tenien a cada districte o *Terra maritima*, un vicealmirall, dos aljutzirs i un escrivà o *mastro d'atti*, i a cada regió del regne hi havia un vicealmirall provincial que comptava amb els seus propis funcionaris. L'almirallat tenia potestat per a recaptar impostos de navegació (un carlí per banderola donada a les barques o falugues), cobrava una part del botí obtingut pel corsarisme local, i s'aturava tots els béns procedents del naufragi de vaixells desconeguts, enemics o d'infidels; a tot això se li afegia el privilegi d'exempció de duana.²³ A més era un càrrec que, a tenor de l'activitat desplegada pels descendents del virrei, no semblava haver de suposar necessàriament la residència obligada a Nàpols.

L'hereu de Ramon de Cardona Anglesola fou Ferran Folc de Cardona Anglesola i Requesens, que a la mort de la seva mare ja ostentava entre d'altres els títols de segon duc de Somma, segon comte d'Oliveto, tercer comte de Palamós, Trivento i Avellino i sisè baró de Bellpuig; tot i aquesta llarga nòmina nobiliar i la itinerància constant, inherent a l'alta noblesa que es veia obligada a seguir la cort castellana, l'arrelament d'aquest noble als seus feus catalans fou considerable. A l'hereu del virrei l'havien casat amb Beatriz Fernández de Córdoba, néta menor de Gonzalo Fernández de Córdoba, l'anomenat *Gran capitán*; un valuós matrimoni estratègic que reportaria als descendents de Ferran de Cardona Anglesola tots els títols napolitans i andalusos d'aquesta acabalada branca dels marquesos de Priego, els més importants serien els ducats de Sessa i de Baena.²⁴

23.- Seguim la descripció del càrrec segons l'exposició de Scipione Mazzella, *Descrittione del Regno di Napoli*, Giovanni Battista Cappello, Nàpols, 1601, p.492-494. El mateix autor ofereix un breu esment de les branques familiars dels Cardona establerts al regne (comtes de Collesano i marquesos de Padula p.749).

24.- F.Fernández de Béthencourt, *Historia genealógica y heráldica de la monarquía española*, vol.VII, Madrid, 1907, p.106-150.

Entre els estudiosos de la literatura del segle XVI, Ferran de Cardona Anglesola és conegut per haver patrocinat les edicions catalanes d'Ausiàs Marc; l'impressor Claudi Bornat li va dedicar les obres d'aquest autor en la seva edició de 1560. També és força coneguda la significativa lletra dedicatòria que Joan Boscà adreçà a la seva muller, encapçalant l'edició dels seus *Sonetos y canciones a la manera de los italianos* (1537). Boscà, que coneixia els gustos italianitzats dels ducs de Somma i barons de Bellpuig, esmentava també en aquesta lletra el valor de l'obra d'Ausiàs Marc en loor del qual *si yo agora me metiese un poco, no podría tan presto bolver a lo que agora traigo entre las manos, mas baste para esto el testimonio del señor almirante, que después que vio una vez sus obras, las hizo luego escribir con mucha diligencia, y tiene el libro dellas por tan familiar, como dizen que tenia Alexandre el de Homero.*²⁵ Per als historiadors de l'art és de gran interès un memorial redactat cap a 1560 per un dels administradors de la casa de Ferran de Cardona Anglesola, adreçat a algun familiar de la muller d'aquest, un noble no identificat amb problemes d'hisenda, també amb vincles patrimonials a Catalunya i Andalusia.²⁶ El redactor del memorial exposava al detall la vida domèstica de la casa del baró de Bellpuig, afirmant que disposava de 16.000 ducats anuals per a cobrir tota la despesa de la casa, una xifra no excessivament elevada per a un membre de l'alta noblesa, però que ben administrada no devia impedir l'adquisició de béns de luxe, alguns d'ells procedents directament de la recambra reial, amb la plena consciència que els diners esmerçats en aquests podien ser en part recuperats un cop es posaven a la venda, si és que no eren pispats per algun familiar barrut. *Y siempre que parecía que quedava dinero para emplearlos en cosas de adreços de casa, como tafetanes, guadamacís, tapicería, lo comprava. También lo superfluo de su casa lo mandava vender, como lo que compró de la almoneda de la Emperatriz, pareciéndole que no cuadrava con lo demás que tenía en su casa, y también vendió tapicería de oro y seda, (...) quando le sobró algo a su Señoría fue quando postreramente estovo en Madrid, que el dinero que se le remitió allá se avanzaron al pie de 4 U. ducados, y con no hazer plato, hizo un lindo bufete de piezas estrañas, y cumplió el número de cinquenta platos medianos y dos o tres dozenas más de tricheros, que eran por todo ocho o nueve dozenas, la qual plata fue salteada dos o tres vezes por quien V. Señoría sabe.*

Ferran de Cardona Anglesola va continuar fidel a la fundació franciscana de Bellpuig, i a la seva mort es va fer enterrar a la mateixa capella que contenia el mausoleu del seu pare; el seu hereu Lluís de Cardona va morir jove a Nàpols (1574) havent mantingut la successió tres anys; per tant els béns i títols van passar al seu germà Antoni de Cardona i de Còrdova, que va esdevenir el primer titular del llinatge a distanciar-se bastant del patrimoni català, en bona part degut al fet d'haver rebut la successió al ducat de Sessa i de Baena de mans de la seva tia materna, veient d'aquesta manera créixer el nom de Fernández de Còrdova que s'avantposaria al de Folc de Cardona. El vuitè baró de Bellpuig havia nascut en aquesta població i havia iniciat els seus estudis a la universitat de Lleida, encara

25.- Garcilaso de la Vega i Joan Boscà, *Obras completas*, ed. Aguilar, Madrid, 1954.

26.- Apèndix, doc. núm. 2.

Clau de volta de la sala capitular
del convent de Bellpuig, retrat
de Ramon de Cardona
Anglesola, d'autor desconegut

essent molt jove entrà a servir de *menino* a la cort de la reina Joana de Portugal i l'any 1578 es va casar a Torà amb la seva cosina Joana Fernández de Córdoba, filla dels ducs de Cardona; quan a 1590 esdevingué cinquè duc de Sessa, Felip II el va nomenar ambaixador permanent a Roma en substitució del comte d'Olivares, un càrrec que sens dubte devia suposar una segona fita en la italianització de la família, ja que va durar força anys, assistint als pontificats de Sixt V, Urbà VII, Gregori XIV, Innocenci IX i Climent VIII. La carrera romana del duc de Sessa i baró de Bellpuig va tenir un punt àlgid l'any 1598 quan l'estat de Ferrara va passar a mans del papat; això va motivar una fastuosíssima visita papal als antics dominis dels Este, que va concentrar tota la noblesa de la cort hispano-italiana. Guido da Bentivoglio, eclesiàstic i escriptor, fill de Ferrara, va deixar constància del pas d'Antoni de Cardona per aquesta ciutat, entre d'altres coses obligat per les relacions de cortesia que els ducs de Sessa i barons de Bellpuig havien establert amb els marquesos de Bentivoglio, pares de l'escriptor, que els havien allotjat al palau familiar, d'on es va originar una estreta amistat especialment amb la mare de l'escriptor. La duquessa la va requerir anys més tard a Roma com a dama de la seva casa, i li féu moltes atencions i cortesies. També sembla que els ducs haurien establert amistat amb el nepote papal, el cardenal Montalto, a qui havien elogiat en diverses ocasions.²⁷ Guido da Bentivoglio trameté a les seves memòries

27.- Z.Wazbinski, *Il cardinale Francesco Maria del Monte, 1549-1626*, 2 vols., Florència 1994.

una semblança del duc: *Era signore di singolar prudenza e bontá; grasso di corpo e che pareva cadente di sonno anche nell'ore che dovevano tenerlo piú desto. Ma gli effetti apparivano del tutto contrari: Somma applicazione a' negozio, gran capacità nel comprenderlo, e non minore industria nel maneggiarlo.*²⁸ Efectivament Antoni de Cardona va manejar força diplomàcia italiana de Felip II i Felip III, els seus mèrits el van portar l'any 1601 de retorn a Catalunya amb una aurèola de magnificència, ja que duia sota el braç la butlla de canonització de Ramon de Penyafort, un succés festiu que va impactar enormement a Barcelona, on fou rebut amb grans honors i festivitats,²⁹ els darrers anys de la seva vida actuà de majordom de la reina Margarida i de conseller d'estat, seguint la cort a Madrid i Valladolid. A l'any 1606 moriria no essent enterrat ja al convent de Bellpuig, sinó a la seva pròpia fundació de Baena (el convent de monges dominiques de la Mare de Déu), on havia fet grans donacions d'orfebreria i altres objectes de valor, a més d'haver-hi emplaçat el seu sepulcre de jaspis importat d'Itàlia. L'hereu d'aquest magnat seria Lluís Fernández de Còrdova i Cardona (1582-1642) un personatge afincat a Madrid, molt ben conegut per haver estat el protector de Lope de Vega, amb qui va mantenir una llarga i continuada relació epistolar.

Hi ha doncs una extensa cadena de barons de Bellpuig estretament relacionats amb Itàlia en èpoques diverses, uns magnats en constant itinerància entre els seus propis feus, els càrrecs de govern i la cort castellana; adinerats i ben situats en els cercles cortesans de l'Europa meridional. La seva presència en aquests territoris que sovintejaven estava garantida per l'existència dels palaus familiars, com el castell de Bellpuig o la casa del carrer Ample de Barcelona. Al seu entorn hi ha encara molta matèria per descobrir, el fet que el duc de Cardona a l'any 1626 comptés entre els seus quadres diverses sèries de pintura romana, fa sospitar la mediació del seu parent ambaixador Antoni de Cardona. No hi ha dubte que també el mausoleu de Giovanni da Nola és la demostració d'una actitud materialista respecte a la importació de béns de luxe italians. Saber què en van aprendre de tot això els escultors i pintors catalans és matèria de futures recerques.

28.- Guido da Bentivoglio, *Memorie e lettere*, ed. di Costantino Panigada, Bari, 1934. p.21

29.- Jeroni Pujades, *Dietari de Jeroni Pujades*. edició de Josep Casas Homs, 4 vols. Barcelona 1975-76.

Retrat de Ramon de Cardona Anglesola, Domenico Antonio Parrino, Teatre eroico e politico, Nàpols, 1692

DOCUMENTS

1-Biblioteca de Catalunya. Arxiu batllia de Cardona (Bellpuig) S.XVI; Documentació no classificada. *Resposta dels mestres de cases del castell de Bellpuig a Ramon de Cardona sobre les mesures, parets i d'altres elements de les obres en curs. Sense data, 1515-1520?*

Sobre la carta de V.Señoría de tres de junio comentando de la primera cosa que por aquella dize, respondo por orden. Hize venir a maestro Ant^o, y presente mos^o Ant^o y mestre Joan a las medidas, que son todas reduzidas a palmo y alna de Flandes, así que hablando de alna o palmo es todo de Flandes; y Primo, las medidas de las salas de Móra y de Molin de Reich es lunga la de Móra treynta alnas y hun palmo, es de alta XXVI p. Es amplia deu alnas y hun pam, es la de Molyn de Reich de la longura y anchura que llevó Jaume Joan con toda la casa de Molins de Reich, y también se llevó la traça de todas las salas y comedores de Arbeca; y sigún la traça que traxo mos Ant^o que tiene la sala para sobre el coral de los capones cotejado a las medidas de Móra, se puede bien hazer de la amplaria que es la de Móra, mas ay inconbeniente que las bentanas hechas en la paret sobre el dicho corral de los capones se hizieron según la traça y modelo que traxo la segunda vez mos^o Ant^o, con cordeles para que fuesen a medida de la tapiçería, y que fuessen tormeras y no sala, y así las ventanas más altas que avían de servir a las estancias más altas, agora aquellas ventanas se pierden porque la cubierta de la sala, siendo alta XXVI palmos, que es la medida que V.Señoría inbió para la sala, se veve las ventanas de arriba, y estas ventanas son tres en la paret de sobre el arival y una hazia la plaça de Sant Nicolau y otra hazia la balsa o camino de Tárraga. De manera que haziéndose la sala de la manera que V.Señoría la figura en este postrero modelo que mos^o Ant^o traxo sobre el coral de los capones, y la amedida susodicha, se pierden las estancias de arriba, y más que se aurían de çerrar las ventanas de alto que no vienen a cuenta, o auría de subir más la paret, la qual es ya muy alta y acabada, sino los antiporchos y almenas.

Quanto al espacio de dentro que V.Señoría pide las medidas, el paño nuevo de defuera hazia la balsa tiene de luengo de tou LXX alnas y dos palmos y hun q^o, la paret de sobre el corral de los capones tiene de tou XXXVIII alnas, y mas la paret que está hazia la plaça de Sant Nic^o, donde son la torre de las regiolas y de la gabieta, tiene {blanc} alnas; y la paret que va del cantón de la torre de la gabieta fasta el cantón de la paret nueva de la basa, tiene otras XXXVIII alnas, que toda la casa viene justamente a ser quadrada. El espacio de dentro que V.Señoría dize en la manera que oy está, es que desde la paret nueva, donde son ya hechos los portales, hasta la paret de la puerta mayor de la casa ay de tou XXIII alnas, dos p. de pie a pie; y si se muda la paret que parte de la paret de la Señora hasta la torre de la gabieta, ensánchase el patín seys alnas, y así serían de ancho XXVIII alnas y dos palmos, Desde la paret de la bodega, que oy es vieja, hasta la paret que se hazía para la sala, sigún el modelo que envió V.Señoría ay XXVII alnas y media, y esta es la instrucción que hasta aquí se seguía, mas alargando el patín hasta la paret de la sala, que está traçada para sobre el corral de los capones, como V.Señoría lo

dize en la traça que agora envió mos^o Ant^o, que se alarga el patín XVI alnas y dos palmos. Así es que tendrá el patín de luengo de la bodega vieja hasta la dicha sala, XXXXVIII alnas, medio palmo; y queda la sala en medida de la de Móra, que son X alnas, hun palmo.

A lo que dize V.Señoría de la paret que parte de la Señora y va a la torre de la gabieta y de allí sobre la iglesia, al cantón de la paret nueva forana, que la diferencia de los preçios del maestro que dize que costará mil y huytcentas Lls. y mos^o Ant^o CCCC, entiéndese que mos^o Ant^o dezía repararlo y no mover nada, y el maestro haziéndose todo de nuevo y cada uno persevera en su parecer. Queda que V.Señoría pues vea lo que se gana en deshazer la paret que son VI alnas, y como la casa y via de versa (?) y en su proporçión que determine lo que parecerá, que la cal, reboce y mandra todo está presto, así para dentro como para de fuera, a lo que se abría de hazer.

A lo que V.Señoría dize que haziendo la sala sobre el corral de capones de la ancharia que es la de Móra, no se pierde sino la grosaria de la paret del cellero nuevo que es hasta la cava de la tierra, y té bon remei perquè no cal sino tornar atrás y cimentar paret, porque la cava de la tierra es firmíssima para cimentar la paret para la sala y para la medida que la paret del cellero que es ya, a la cava de la tierra, alto que no viene a una medida ni a otra. De la sala de Molins de Rech viene bien la paret del cellero nuevo así como se está, mas es pequeña a parecer de todos. Dize V.Señoría que de nuestro parecer le abisemos; primeramente a parecido a mos^o Ant^o, a maestro Ant^o a m^o Johan y a mí, según la disposiçión y espaçios de la casa, que así para satisfazer a lo que V.Señoría dize de ensanchar más el patín, como porque todas las estancias desinadas como están començadas hasta agora desde el pie del cellero hasta ariba, y todo lo otro que hecho es, sin mover nada se siga y haga, que sería lo mejor hazer la sala y escalera de la manera que se sigue: Que la sala se hiziese de la anchura de la de Móra, que es la que mejor ancharia tiene, y aun si más quisiese V.Señoría se podría hazer más ancha; ver es que se llevaría del patín, mas sapia V.Señoría que para hazer la dicha sala tendrá el patín de ella fins al celler vell abrá XXXII alnas, que es más ancha que anple, V alnas. Aquesta sala de esta manera tendrá de longaria XXX alnas, y seria mucho luenga para según la anchura, mas puede sacarse para escalera y alguna otra cosa, tanto o quanto a V.Señoría parecerá lo que *{blanc}* parece para que esta sala tenga tanta longura, y en la anchura que debe tener al doble de luengo; y así quedarán X alnas para escalera y saldrá la escalera al corredor, los corredores tienen de anchura V alnas y son más anchos que los de Arbeca. Si los corredores se hazen sobre pilares, el patín tendría la anchura de vorovina a vorovina (?) lo ya dicho, y el cielo abierto tendrá cinco alnas menos de la longaria, y de la ancharia cinco alnas a la del portal, y haziéndose vayas serán dos alnas y dos palmos anchas. Desta manera desinada la casa y compartida viene a proporçión lo uno a lo otro, porque según el circuito si el patín fuese mayor llevaría los espaçios de lo restante, y crea V.Señoría que el patín es harto grande para mayor casa. Una cosa recuerdo a V.Señoría que si la paret vieja que parte de la torre de las rejolas y va a la de la gabieta no se deshaze y haze derecha, nunca estará bien proporcionada la casa, ni

será ygual de dentro porque será más ancha a los cabos que en medio, y también recuerdo a V.Señoría que se haga el çellero viejo por la grosura de la primera paret hazia el patín y la del dicho çellero hazia Señoría se gana mucho patio.

2-Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Ms.753/70, Fols. 289-293. *Relat anònim de l'administració familiar del fill del virrei Ramon de Cardona, Ferran de Cardona Anglesola, duc de Somma, baró de Bellpuig i Almirall de Nàpols, (c.1560).*

Es cierto que ninguna cosa sostiene los estados como verlos a menudo y proveer en aquellos lo necessario. En la casa la orden y la medida, y quando esta falta ella misma se {blanc} no sin gran daño y afrenta, porque quando la bolça está vazía no {blanc} sirve a ninguna cosa, y esto no se dize para haver de thesaurizar, sino por sostener la casa, en la qual es bien que aya un rincón donde esté guardado algo para las cosas impensadas, o a lo menos se sepa de dónde podrá salir quando sea menester {blanc} la parcimonia acrecienta la hazienda y la prodigalidad la consume y {blanc} y biviendo en orden poca cosa basta, y sin aquella el resto del mundo no bastaría.

La hazienda de V.Señoría está de manera que si conforme a daquella se hoviesse de {blanc} reglar la casa, poca o ninguna habría, y assí es forçado hazerlo porque el tiempo y la qualidad lo çufre, y para poderse sostener es menester {blanc} que abrá caminos como se haga, que hasta aquí no parecen tales que pueda serbirse mano de alguno, sino que viniessse algún criado de los del Excelente duque de Sessa que supiesse sostenerla sin dinero, mas no plegue su divina bondad que en la de V.Señoría se haga del modo que se hazía en aquella.

Con saber el Almirante lo que se gastava cada mes en su casa de ordinario, como extraordinario, era al cabo de lo que montava al año, ya estoviesse en las Cortes de Monçón o en la de su Magt. de ordinario o donde quiera, que con esto y con lo que dava a mi Sr^a la duquessa, y lo que montavan las quitaciones y gastos ordinarios y ex^o de la cámara, sabía en breve tiempo la comodidad y posibilidad que había para poder gastar, y si algo escasa le parecía, luego llamava al contador y a Peralta y otros que podían tener experiencia desto, y lo hacía poner a la pluma, tanteando y balanceándolo hastal menor quadrante.

Mi Sr^a la duquessa tenía cuydado que a la fin de cada mes se viesse lo que había subido {blanc} había subido menos, miravan el extraordinario y veyian en qué se había gastado, y según lo hallavan assí lo callavan o lo renyían.. Por maravilla se halla que en los Señores aya cuydado ni sufrimimiento que baste para lo sobredicho, y assí procuran hombres que los descansen, los quales no se han de {blanc} por respecto de ninguno, sino que convenga por su habilidad y bondad y {blanc} padezca necesidad por causa que tenga casa y hijos, por ser más segura la bondad, y por assegurarse desto el Almirante procurava que las cosas se hiziesse no por parecer de uno solo, sino que quando había de tratar de lo que convenía a su casa, o de lo que había de mercar, o fuesse paño, seda o provisión de casa, oya el parecer de cada uno sobre aquello por ver qué estava más al cabo,

y por lo que comprendía determinávalo con este acuerdo, y no se pagava sino sacando la quenta y por medio de banco, porque de contado podía el criado hazer mangas, y por aquella vía no tanto.

El Almirante muy a menudo solía llamar algún moço de la cavalleriza, del tinello, de cozina, del aparador y platicava con ellos muchas cosas por saber cómo yvan, y siempre sacava dellos alguna sustancia, por lo qual comprendía que sus cosas no yban bien, y lo mismo procurava de saber por vía de los pages de los desórdenes de su casa, y por ello renyía al mayordomo, al veedor, al dispensero, al del tinello, al cozinero y a las vezes despedía alguno dellos, que no se lo pensava según la culpa.

Y porque su hazienda no se derramasse ni viniesse a menoscabarse, muy a menudo hazía hazer balance de lo que había gastado, y de lo que quedava del restante tiempo del anyo, por ser al cabo de lo que había menester, y de dónde lo había de proveer de dinero, y siempre que parecía que quedava dinero para emplearlos en cosas de adreços de casa, como tafetanes, guadamacís, tapicería, lo comprava. También lo superfluo de su casa lo mandava vender, como lo que compró de la almoneda de la Emperatriz, pareciéndole que no quadrava con lo demás que tenía en su casa, y también vendió tapicería de oro y seda, y con estos ardides, y estar muy acomodado lo que gastava y consistía lo de su casa, tovo ánimo de hazer jornadas con el Emperador, quando su persona con grande ejército entró en Francia el anyo de 1536, en Alger, en mes de Lorena, en las vistas del rey de Francia en Aguas Muertas y en Villafranca de Miça con Papa Paulo, y muchas vezes en seguir la Corte, y también en convocatoria de Cortes, donde gastó mucho y ganó mucha honra, y de ordinario donde quier que estava hazía plato, en lo qual tenía mucha quenta de lo que se servía fuesse bueno, y assí el gasto de la dispensa llegava a VI U. y passava de VII. U. ducados al año, y por esto no padeció interés de cambios en su vida, y quando començó a sondear su hazienda no tenía más de XIII años, que no quiso estar más debaxo de contadores, sintiéndose bastante para gobernar su hazienda.

Muchos años estuvo la casa sin contador, y la baronía de Belpuig sin arrendar, y como la cosa yva algo confusa el año de 45 asentó para este cargo m^o Galcerán de Tarragona, hombre de 60 años, que por ser de aquella edad mi Señora la duquessa se servía del para recaudos y negocios, que fue buena comodidad, y era tan hábil que los de la Real Audiencia y los de la Longe le cometían causas de cálculos de quantas, en lo qual ganava dineros. Éste bivió poco. El Almirante acordó de yrse a Tarragona para estar allí para quitarse de la importunidad de los guéspedes de Belpuig y de las visitas de las mugeres que con sus maridos y familias acudían de cadal día con su familia; y por la importunación y fastidio que davan a los vassallos de hospedarlos, acordó de mandarles dar medio real por cama, por lo qual los de Palamós lo sacavan en ecsequentia y no querían hospedar. Determinó su Señoría que pues no estava allí de ordinario como en Bellpuig, que no se les diese ninguna cosa, y assí quando va allà el Señor hazen lista de las camas son menester, y el bayle va aposentando a todos.

El año de 48 nació el Señor Don Luys en Tarragona, donde la ciudad por congratularse con su Señor, y por acariciarlo que biviessse allí, le hizieron fuero de muchos drechos, que fue gran comodidad para el gasto de su casa. Tomó allí un contador ábil, mas era moço, y por una mocedad que hizo en una casa donde solía entrar, lo despidió diziendo que otro tanto pudiera cometer en su casa.

Después entró Diego López Cerdán porque Peralta se cansava de traer la quenta, aunque había poco o ningún trabajo porque el Almirante trayia la cuenta desta manera; que en la una página continuava lo que entrava, assí de Nàpoles como de Spaña y por encuentro lo que salía assí para el gasto ordinario de la casa, como de lo que davan para la cámara, de lo qual se pagavan quitaciones, y lo que mandava dar en dinero a mi Señora la duquessa, y lo que se gastava en vestir pages y moços y el gasto por menudo de la cámara; y como el Almirante no toviessse manga por donde se le fuesse el dinero, y sabía que no tenía sino 16 U. ducados escassos, bastávale para poder passar honrradamente, que aunque era poca la entrada, mas bien repartida bastava, mas no le sobrava para poder sacar los pies defuera, como dizen, que quando le sobró algo a su Señoría fue quando postreramente estovo en Madrid, que el dinero que se le remitió allá se avançaron al pie de 4 U. ducados y con no hazer plato, hizo un lindo bufete de pieças estrañas, y cumplió el número de cinquenta platos medianos y dos o tres dozenas más de tricheros, que eran por todo ocho o nueve dozenas, la qual plata fue salteada dos o tres vezes por quien V. Señoría sabe.

En la casa de su Señoría quando no había mayordomo, había veedor, y el primero fue Benet Sever, muerto aquel entró Casas de Tárraga por mayordomo, y no hovo más veedor hasta que murió, y entonces entró Sacosta, al qual como le dio el cargo de la baronía, entró Vicente por veedor.

Casado que fue el Almirante no tovo más cavallerizo sino que encomendó la cavalleriza a un paje que le pareció más inclinado a ello, y de más cuydado, y assí puso en aquella a Joan Ferrante de Súñiga y mandó que uno de los estaferos, el de más confiança, que estoviesse presente al dar de la cevada, y esto mandó que fuesse assí porque solía dar al cavallerizo, que era Carlo de Stadio, 200 ducados de ración para cavallo y moço, y como por respecto del casar el gasto crecía sin poderse escusar, acordó con tiempo proveerlo.

Tanpoco tovo más camarero, que encomendó la cámara a un paje que savía escrevir y quenta, que fue Argensola, que después embió a Nàpoles por vicealmirante, el qual con un quaderno que durava más de un anyo continuava el dinero que entrava y el que salía por póliça de su Señoría, y el gasto por menudo de la persona y cámara de su Señoría, del que dava quenta cada mes, y no era menester que le llamasse camarero, porque servía de ordinario en la mesa llevando la plata a la cozina, y lo demás que hazían los otros pages. Había en la cámara un ayudante y un moço.

Tovo el Almirante antes de casar diez y doze pajes, y aún más, los cuales yvan vestidos todos de seda con capas negras guarnecidas. Casado que fue, siempre fueron vestidos de Contray de camisas sin ninguna guarnición, y cada mes se les

davan çapatos y eran proveydos de camisas y jubones y calças, y estavan encomendados particularmente al mestre sala porque mirasse que no jugassen y guardassen la criança que devían en la sala quando havia alguno fuera de casa, que no se assentassen antes bien toviessen cuydado de darle razón o silla si la havia menester. Y el mayordomo, si lo havia, también tenía cuydado dello fuera de la mesa que guardassen lo sobredicho, y que en la sala donde estava él ni otro gentil hombre de casa, no havia ninguno dellos que estoviesse assentado, ni menos les davan tanda para hablar por vía de conversación, y en lo de la guarda tenían gran quenta que no se trastocasse ni faltasse que no se hiziesse, sino el maestre sala los hazía açotar porque cobrassen temor y se guardasse lo dicho.

Los Gentiles hombres cada uno tenía moço, y holgávase mucho su Señoría. que toviessen cavallo y aún algunos pages los consentía, y si lo tenían podían tener moço, y esto porque quando havia algún regozijo de bandoleros, o que hurtavan el agua, que pudiessen salir buen golpe dellos Y dormían los Gentiles hombres de dos en dos, y los pages tres.

Mucho tiempo estovo la casa sin secretario porque estava por negocios en Corte, y no le dava más de VI reales el día, y agora no les basta. En este medio tiempo que stava fuera escribía un page, si es que havia alguno, que notándole bastava. Conviene mucho que esto que se ha de dar al gentilhombre quando le inbían camino, y al paje y al alacayo que esté tassado, que de otra manera sería gran confusión, y assí en casa del Almirante lo estava, aunque aquel tiempo no era tan caro como el de agora, y assí al gentilhombre se le podría dar de ocho a nueve reales el dia, y al page cinco reales hasta seys, y al lacayo quatro reales para quien vaya de mejor gana.

Quando gentiles hombres y pages yvan a tinello a comer, no havia ninguno que toviesse ánimo de conbidar a ninguno sino fuesse el mayordomo o mestre sala, y él señalava donde le hiziesse lugar para assentarse, y este tal havia de ser muy conocido o porque convenía a la casa o porque se le deviesse. En la mesa no se acogían sino gentiles hombres y pages, todo género de gente apegadiza ni los admitía ni los arrostravan, y los que se combidavan más de una vez havían de ser conocidos y que no lo hazían por {blanc} y estava proveydo y advertido que ninguno de los de casa traxesse amigo a comer, y si era hermano o pariente muy cercano le darían de comer dos o tres días con licencia del mayordomo, dando razón.

Tenía mandado su Señoría quel pan y el vino que se pasava en el tinello fuesse quasi tan bueno como el de su mesa, que no le pudiessen poner tacha, diciendo questo honrrava la casa porque algunos que no eran a tiempo a la mesa de su Señoría, se baxavan con el mayordomo al tinello y solían darles la cabecera de la mesa. Algunas vezes el Almirante, estando en la mesa, preguntava qué havia de scudilla para la gente, y como se lo dezían hazíase dar de aquello y lo comía, porque siempre y de ordinario havia escudilla espessa, y assí los cozineros estavan sobre aviso que estoviesse bien guisado lo que aparejavan para el tinello. La entrada y salida de la mesa el mestre de tinello siempre les dava aguamanos, y el clérigo, que de ordinario lo havia, dava la bendición y hazía gratias.

El pan era tan bueno quel de la mesa de su Señoría le llevaba poca ventaja, y con ser assí y el vino también, las otras cosas se toleran, y por experientia se vee que más se gasta del ruyin que del bueno, que deste no se pierde ni paja, mas es menester muy a menudo visitar la dispensa por ver lo que pages y otras gentes procuran con el dispensero, maestre de tinello y reposteros de plata, que son muchos de mesa y se llevan infinito pan que después no sale a luz, y dando el cozinero achaque de tostadas y sopa se lleva demasiado, y aun roba specias, açúcar, azeyte y carne, que con ello mantiene comadres y aun casas; y assí el dispensero deve de yr a la cozina con el açúcar y specias para que delante del las pesen, y también al partir de la carne y meter en el barquín, que esté presente el veedor y el maestre tinello, que si no se haze assí viene a faltar al tinello y dello sale la renyina y el desorden.

La provisión del pan se variava muchas vezes, porque si assertavan algún buen panadero que no robasse, mercavan el trigo, del qual y de la harina hazían ensayo, assí del pan de la mesa como de la gente, y conforme a como salía cozido veyian lo que salía del quintal, y desta manera havía de continuar y servir la casa, y mas si tenia gana de grangear y aprovecharse luego se conocía porque no le havía bien cozido porque pesasse mucho, y por esto, y también por passar demasiado la harina, salía el pan grossero y assí lo despedían y tomavan otro expediente y era darlo a destajo, tantas libras por arroba, y el salvado y lo demás se queda para el hornero. En esto si el trigo es de mucho peso y que acoja mucha agua, hazen maravillas los horneros, ganan mucho y la casa no pierde si lo cuezen bien, mas todo esto podría ganar la casa quando el official quisiesse contentarse de su quitación, y assí no es caro quando es bueno por la quitación que lleva.

En la cozina se gastan muchas specias y también açúcar, y en el aparador lo mismo, sobre lo qual se platicava muchas vezes cómo se podría hazer que no saliesse tan caro, y el remedio era comprarlo del mercader y no de la tienda, y dábanlo fiado por algunos meses y pagándolo luego más barato. Esta grangería hazía mi Señora la duquessa, con hazerlo guardar debaxo de llave a sus mugeres, y dábanlo quando era menester, mas muchas vezes la abundancia de las cosas es causa que se gasta más, y assí sale más caro.

El Almirante, que esté en el cielo, tenía la mayor memoria que toviessse hombre y hazía profesión dello, tanto que afirmava que un negocio que habría 4 o 5 anyos que passó, que se acordava de lo que tenía en las manos, o si mirava al techo o a la vidriera; y quando no estava satisfecho de una cosa siempre estava preguntando cómo y de qué manera era, y porqué aquello, y desta manera desenterrava los negocios y los sabía de lo muy hondo, y por ser al cabo de intereses de cambios se yva a la Longe y hazía llamar mercaderes ancianos, y platicava con ellos cómo y de qué manera podía encaminar su dinero que tenía en Nápoles o Barcelona, para poder bivar con él en la Corte o otro cabo, que no padeciesse interés, y no lo hazía tanto por esto como por no haver de star subjecto al parecer de sus criados, y también que no se confiava demasiadamente dellos, y siempre los mirava en lo de sus negocios con la barba en el hombro, como dizen.

A V.Señoría no se le conoce ninguna parte deste cuydado, y si le ay dúrale pocas horas, antes por bivar descansado todo lo remite a sus criados, y no sé yo que se duelan tanto de su hazienda ni de verle puesto en necesidad, que tengan cuydado de buscar ni hallar expediente para sacarle dello, ques la cosa más dura y áspera que se pueda ymaginar, que si estos fuessen bastantes, como un florentín muy cursado, no me maravillaría que V.Señoría lo confiasse dellos, mas porque lo alcança mejor de todos que a estos les falta la experiencia, de la qual dependen las cosas, y de aquí salen bastantes prudentes para prevenir y antever las cosas, lo que falta en esta casa, estando puesta en el punto más extremo, pues no ay de qué poder confiar de lo de Cathaluña.

Acordarse ha V.Señoría que al marqués de los Vélez le embió a dezir que si podía passar con seys criados, que no toviessse más, bien entendido estava porqué lo dezía, y le pesava por tenerlo de tal parte, por lo poco que le convenía a V.Señoría. Y con esto todavía assentare la casa del modo que la tenía el Almirante, y aun algo mayor por lo que se usa.

1, el duque, 1 la duquessa, 3 donzellas, 2 moças, 1 barrendera, 1 la vieja que va por todo, 2 el viejo de respecto con moço, 3 pages, 1 moço para llevar la vianda, 1 la ama/19, 40/59. 2 maestre sala, 2 camareros, 2 la copa, 2 contador, 2 secretarios, 2 veedores, 6 pages, 5 alacayos, 2 comprador, 1 dispensero, 2 maestre de tinello, 3 cozinero, 2 repostero de plata, 1 moço de cámara, 1 guardaropa, 2 hazemileros, 2 cotcheros, 3 moços de cavallos/40. 2 cavallos de la persona, 2 quartagos, 2 mulas de çilla, 2 cavallos de carroça, 5 cavallos de gentilhombres, 4 hazemilas, 2 mulas para coche/ 19. 7.500 L.

La casa de V.Señoría como arriba está assentada, sin poderse escusar, ha menester siete mil y quinientas libras, comprendido cámara y toda cosa para poderse sostener medianamente, y aun es menester Dios y ayuda, según la condición de la gente y la costumbre della. Este dinero yo no sé ni hallo de dónde poderle sacar, por estar esta hazienda a vínculo tan clausulado, y assí son menester buscar los expedientes fuera de Cathaluña, y en la confiança para reparar todo esto se ha entendido de V.Señoría que depende de lo que ha de sacar de la Val de Almonazir, lo qual ha tanto que dura que con estar confiado dello, con facilidad ha supportado interesses excessivos, pensando poderse remediar con ello presto, y difiérese tanto que sabe a desesperación. Considerando de la manera que están las cosas, las quales dependen de la fortuna, assí bien de qualquier pobre hombre, pues que en esto no ay excepción de persona que assí tiene término V.Señoría como cada qual, y si esto sucediesse, lo qual no plegue a Dios, succedería en su casa la mayor confusión del mundo, porque no habría con qué poder cumplir ni pagar lo que deve, ni tanpoco para refugios del alma, porque el interés de tercero es primero, y después los gastos funerarios, que ni para el uno ni para el otro no habría, y dexar tal renombre no sé si conviene.

En demás con estos vassallos dice quien ha recebido tantas buenas obras, que no merecen tal paga, supplico a V.Señoría lo mande considerar todo, a lo qual yo

no sé remedio sino el que diré. Primero que V.Señoría se fuesse a la Andalucía con la menos costa que pudiere, aunque esto repugne algo a la condición de V.Señoría y a la de sus criados, que no hazen fundamento sólido, y confederado con los que le tienen buena voluntad en Vaena y Cabra, procurar de entrarse en casa de su tía y entroduzir a bivir de aquello toda su casa, assí como lo haze el Señor don Juan de Guzmán, que no sólo se contenta de ser alimentado, mas aun hecha mano del dinero de contado, haziéndose V.Señoría como un mayordomo de aquella hazienda, pues siendo Dios servido ha de administrarla, y agora es más fácil que nunca por estar ausente, con passar toda la casa de su tía y de V.Señoría en Cabra, por maña que quando buelva aya perdido el tino de aquella y acuerde otra cosa, pues tiene lo que le venía de la dote, que lo peor que desto podría succeder sería dexar su muger y yrse, y no sería sin ha costa (*de*) hazerle la costa con sus criadas, dissimulando con buena frente la necessidad en qué está V.Señoría y las cosas de acá, que con un ruydo de dos mil cucados se encubría toda cosa, y por otra parte pensar en el remedio de su casa, la qual está tan prostrada que más no puede.

Si Dios fuesse servido, que lo de la Val se effectuasse, pagando ante todas cosas los intereses a cambios, que estos comen más que polilla, tomasse V.Señoría el expediente que toman los señores de Ytalia y los cavalleros más principales y de título de la Ribera de Génova, que es hazer la mercancía lícita, como sería que V.Señoría procurasse por la vía de don Matías, que el Conde de Aranda diesse en la primera paga 20.U, a ver que se porrogasse la última algún tiempo, y que los 20.U enpleasse luego en redimir el interés de los cambios, y los otros en la Andalucía, por mano tercera, en hazeytes la Navidad que viene o poco ante señoría En los quales dentro del año doblaría la moneda y quiçá más, como allá es permitido, y muchos se hazen desta manera.